

EFEKTI EKONOMSKE POLITIKE NA SPOLJNOTRGOVINSKU RAZMENU REPUBLIKE SRBIJE: TRGOVINSKOPRAVNI I EKONOMSKI ASPEKT – BUDUĆNOST I PERSPEKTIVE**

Sažetak: *Spoljnotrgovinska razmena privrednih subjekata determinisana je instrumentom „Ugovor o prodaji” koji spada u najzastupljenije, najučestalije i po obimu najbrojnije ugovore u privredi bez decidnog razgraničenja između prodavca i kupca. Republika Srbija je prihvatila nametnuta međunarodna imperativna pravila u sadejstvu sa političkim uticajem domicilne političke ekonomske politike. U takvim uslovima poslovanja, i usled procesa globalizacije, deregulacije i liberalizacije tržišta, međunarodne dominantnosti on ima više značajnih aspekata, pre svega, imajući u vidu turbulentnost, složenost i neizvesnost poslovanja kao i primenu propisa podložnih promenama što ima značajne negativne implikacije svih vidova ekonomske politike domicilne zemlje ali i indirektno dominantan uticaj međunarodnih institucija. Kako ekonomska politika posredstvom cene i politike deviznog kursa, ima znatan uticaj na spoljnotrgovinske ugovore u pravnom prometu kroz pozicioniranje, konkurentnost, rast i razvoj Republike Srbije kako na domicilnom tako i na međunarodnom tržištu, gde dolazi do tzv. principa „pobeda jačeg”, treba razmotriti uticaje imerijalističkih sila, političkog uticaja i svetske oligarhije u kontekstu budućnosti i perspektive i budućnosti poslovanja domaćih privrednih društava. Cilj ovog rada jeste da povezujući znanje iz pravnog i ekonomskog domena, stavi fokus na dejstvo efekta ekonomske politike i njen uticaj u spoljnotrgovinskoj razmeni kao izazove koji stoje pred pravnom naukom imajući u vidu sve implikacije koje su navedene a od krucijalnog su značaja za budućnost poslovanja.*

Ključne reči: *spoljnotrgovinska razmena, pravna regulativa, ekonomska politika, perspektive poslovanja.*

* Vanredni profesor, Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd;
rpavlovic@megatrend.edu.rs

** Ovaj rad je rezultat projekta FPBPS Budućnost poslovanja u Srbiji. Projekat je pokrenut sporazumom Pravnog fakulteta sa Unijom poslodavaca Srbije i projekta FPSBPS Budućnost poslovanja u Srbiji, koji je pokrenuo Fakultet za poslovne studije u saradnji sa Pravnim fakultetom. Rad je nastavak istraživanja objavljenog u časopisu Megatrend Revija, Vol 17, No 4, 2020, Megatrend univerzitet Beograd, pod nazivom: „Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize- trgovinsko-pravni ekonomski aspekt“, te se pretežno oslanja na njega u cilju uočavanja tendencije kretanja analiziranih pojava i predviđanja budućih kretanja i perspektiva.

1. Uvod

Kupoprodajni odnosi, poslovi i politika, kako u nacionalnoj ekonomiji naše zemlje tako i na svetskoj sceni, jedan su od najčešćih oblika poslovanja i prometa robe i usluga, regulisani u poslovnom svetu Ugovorom o prodaji, u kom se realizuju svi elementi prodaje privrednih društava kako na domaćem tako i na međunarodnom tržištu. Pravni odnosi i operacije koji nastaju u kupoprodajnim odnosima imaju znatan uticaj na subjekte poslovnog odnosa a Ugovor o prodaji je istovremeno i pravni osnov trgovačke razmene i instrument trgovinskog prometa na domaćem i na inostranom tržištu. S ekonomskog aspekta ugovor o kupoprodaji je najvažniji od svih ugovora prometa dobara, jer se pomoću njega kao pravnog instrumenta sprovodi najveći deo i obim tog prometa, i dolazi na prvo mesto po važnosti i učestalosti, i kao sredstvo prometa na tržištu trpi uticaj raznih politika, faktora i pravnih sistema koji ga regulišu, naročito ako se ima u vidu da je Republika Srbija prihvatila međunarodne standarde, pravnu i ekonomsku regulativu, kao i nacionalnu politiku, koje doseže do svih dometa poslovanja (prava, ekonomije, kulture...) u svrhu ostvarivanja profita i jačanja dominacije krupnog kapitala, imperijalističkih sila i svetske oligarhije a sve u cilju tobožne konkurentnosti i otvorenosti tržišta Republike Srbije.

Savremeni uslovi poslovanja trpe jak uticaj međunarodnih institucija, koji se izražava u internacionalizaciji, kao i informatizacije, promena u domaćoj pravnoj regulativi i uspostavljanja unifikacije prava međunarodne kupoprodaje koja će odgovarati potrebama i zahtevima savremene spoljnotrgovinske razmene i trgovine i prometa dobara¹ a time i veći rizik u poslovanju. Ne treba izostaviti veoma bitan aspekt državnih politika koje kroz mere ekonomske politike (mone taro-devizne i fiskalne) imaju značajan uticaj na sve subjekte prava te na taj način uspostavljaju sistem koji i same subjekte stavlja u nepoznanice, a što može imati i negativnu konotaciju, naročito u tranzicionim i nerazvijenim zemljama.²

„Na oltarima svemoćnoga Boga tržišta stalno se obnavlja obećanje da će svi koji se podvrgavaju zahtevima svetskog tržišta biti blagosloveni zemaljskim bogatstvom“.³ Novo trojstvo tržište-konkurencija-novac pojavljuje se na svetskoj sceni sa namerom da se uzdigne u vrhovnu vlast, koja će vladati poslovima planete, namećući svoja pravila državama i svoje ujednačavajuće norme,⁴ kako bi od nerazvijenih i malih zemalja napravili kolonije kroz proces tranzicije i kupovinu

¹ Aleksandar Goldštajn (1970): *Međunarodno trgovačko pravo*, Zagreb, Informator, str. XXXII.

² Radica Ž. Pavlović, Rajko, M. Bukvić (2020): „Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize- trgovinskopravni ekonomski aspekt“, *Megatrend Revija*, Vol. 17, No4, str.79.

³ Ulrich Beck (2004): *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 117.

⁴ Major, F. (1997): *UNESKO: ideal i akcija*, Republički zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju, Beograd, str. 53.

profitalbilnih preduzeća, korišćenje prirodnih bogatstava, jeftine (robovske) radne snage, koncentracije jakih multinacionalnih kompanija i velikih trgovinskih lanaca u cilju jačanja ujedinjenja krupnih kapitalista, koncentracije kapitala, povećanjem profita i manipulisanju novcem. Ovo svakako vodi uništenju svih društvenih normi nerazvijenih zemalja, uništenju njihovog kulturnog identiteta, dostojanstva čoveka, preko preuzimanja strateških resursa pa do pravnih, ekonomskih i drugih političko-društvenih sfera, dok je vlastima (verovatno po uzoru na staleško pravo) važna otvorenost ekonomije za strane investicije, povoljna ekonomska klima, sigurnost i poverenje- za koga realno i za čiji interes?

Imajući u vidu navedeno „od menadžera se traži razumevanje budućnosti, novih načina konkurencije, blagovremena spoznaja mogućnosti i njihovo efikasno korišćenje. Više nije dovoljno biti samo dovoljno dobar da bi se opstalo u složenim i dinamičnim vremenima, već se mora obezbediti mesto među najboljima, da bi se obezbedila egzistencija. Svi privredni subjekti funkcionišu i egzistiraju zahvaljujući viziji, znanju, veštini i mudrosti menadžmenta, njihovom odnosu prema riziku, sposobnosti prilagođavanja, njihovom stavu prema budućnosti i poslovnim idejama koje poseduju. Bitno je da domaći učesnici poslovnih i privrednih tokova uče brže i efektivnije od ostalih, da bismo stvorili mogućnost da sustignemo svet koji je već prihvatio nove načine poslovanja uz negovanje principa etike, morala i filantropskog ponašanja”⁵, uz neizostavno poznavanje efekata ekonomske politike vođene od strane državnih vlasti i zakonskih imperativnih normi (i domaćih i međunarodnih) i uspostavljanju nove paradigme, pravno-ekonomske infrastrukture i svih učesnika u nacionalnoj ekonomiji. Dakle, pri vođenju kupoprodajnih odnosa, naročito na međunarodnom nivou, neophodno je imati vrhunske stručnjake iz oblasti prava i ekonomije kako ne bi došlo do tzv. principa „pobeda jačeg” u znanju iz ove oblasti jer u tom slučaju svakako bi oni ostvarili znatno veći profit od uobičajenog.

Ako se ima u vidu napred rečeno, važnu ulogu u segmentu spoljnotrgovinske razmene i kupoprodajne politike ima ekonomska politika i pravni postulati pred kojima stoje brojni izazovi u sferi shvatanja perspektive poslovanja i pokušaja oblikovanja budućnosti u svojim paradigmama polazeći od aspekta analize efekata pravno-ekonomske politike iz ovog domena u funkciji jačanja konkurentnosti, rasta i razvoja nacionalne ekonomije.

Povezujući znanje iz pravnog i ekonomskog domena, cilj ovog rada je da stavi fokus na dejstvo efekta ekonomske politike na spoljnotrgovinsku razmenu i njen uticaj u trgovinskom pravu i trgovini imajući u vidu implikacije koje su navedene a od krucijalnog su značaja za budućnost poslovanja privrednih subjekata Republike Srbije.

⁵ Vesna Baltazarević (2008): *Poslovno pravo*, Megatrend univerzitet, Beograd, str. 2.

2. Ekonomska politika- inflacija i realni devizni kurs i njegove implikacije na trgovinske kupoprodajne odnose i spoljnotrgovinsku razmenu – pravni aspekt

Prema Ustavu Republike Srbije⁶ spoljna politika Republike Srbije počiva na opštepriznatim principima i pravilima međunarodnog prava.⁷ Stranci mogu steći pravo koncesije na prirodnim bogatstvima i dobrima od opšteg interesa, kao i druga prava određena zakonom.⁸

Proces globalizacije i deregulacije tržišta, vladavine prava ekonomsko moćnijih zemalja, enormno ubrzan proces digitalizacije i novih tehnologija koji donosi ubrzan način poslovanja, dinamičan razvoj ekonomskih odnosa s inostranstvom, „moćan uticaj međunarodnih monetarnih institucija i politika imaju jako dejstvo na ugovor o kupoprodaji koji nužno trpi sve mere i faktore koji utiču na njega kao i različite pravne sisteme koji ga uređuju. S obzirom da je ova vrsta ugovora u privredi najzastupljenija, kako po svojoj važnosti, tako i po svojoj učestalosti u praksi, bilo na domaćem ili međunarodnom tržištu, veoma je važno da se na jedan sveobuhvatan način sagledaju svi relevantni uticaji, dejstva, politike, procedure i pravni okviri jer on ima posledično svoja dejstva ne samo na sve subjekte kupoprodajnog odnosa već i na domicilnu ekonomiju”.⁹

Ekonomska politika, kao jedan od važnih faktora formiranja realnih cena kod ugovora o kupoprodaji, ima bitnu ulogu za domaće kompanije (proizvođače, prodavce, izvoznike) jer utiče na njihovu ekonomsku poziciju i konkurentnost. Sem toga, prihvatanje i ratifikacija sporazuma nametnutih od strane međunarodnih institucija, zakonskih propisa, uzansi i sl., dodatno utiču na poslovanje domaćih privrednih društava. Naime, pravo kupoprodaje kao eminentno „internacionalističko” pravo u tom kontekstu, otuda što svugde ima isti osnov i cilj, treba da pribegne stalnom usavršavanju nacionalnog pravnog sistema kroz prihvatanje drugih pravnih sistema kao „put za prevazilaženje divergentnosti nacionalnih pravnih sistema, put kojim se dolazi, bez formalnog sporazumevanja između država, do pojave jedinstvenih, unificiranih pravila, do jedne faktičke unifikacije pod uticajem istih potreba”,¹⁰ što bi sve moralo dovesti – kombinovanim dejstvima faktičkih i formalnih tj. ugovornih međudržavnih unifikacija – do univerzalističkog sistema prava kupoprodaje koji postepeno postaje realnost, a čija će se potreba osećati utoliko više ukoliko se budu intenzivirala i pojačavala

⁶ Ustav Republike Srbije (2006), *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006

⁷ Op. cit. čl.16, st.1.

⁸ Op. cit. čl.85., st.2.

⁹ Radica Ž. Pavlović, Rajko, M. Bukvić (2020): „Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize- trgovinskopravni ekonomski aspekt“, *Megatrend Revija*, Vol. 17, No4, str.79.

¹⁰ T. B. Blagojević (1966): *Savremeni društveni značaj unifikacije prava u međunarodnim razmenama*, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 7.

ekonomska povezanost nacionalnih privreda i njihova međuzavisnost kao posledica sve veće podele rada i specijalizacije.¹¹ Već iz postavki, koje datiraju pre uspostave pomenutih propisa, vidi se da se još pre 20 godina pravna nauka zalagala za unifikaciju pojedinih pravnih sistema. No, nije uzimano u obzir ekonomsko dejstvo, tj. vođenje ekonomske politike i njenog uticaja na efekte kupoprodaje.

Dve su vrste valutnih klauzula. Kada je ugovorena prava – klauzula plaćanja u stranoj valuti – naravno ako je takva klauzula prema zakonu ugovora punovažna, pravna pravila koja važe za novčanu obavezu izražena u domaćoj valuti, biće primenjena i za obavezu u stranoj valuti (na primer, pravilo o nominalnoj vrednosti novca – načelo monetarnog nominalizma, prema kom se dužnik oslobađa duga plaćanja nominalnog iznosa, te će u slučaju pada vrednosti odnosne strane valute poverilac izgubiti). Drukčija je situacija kada je ugovorena druga klauzula – plaćanje prema vrednosti strane valute. U slučaju da dođe do promene vrednosti strane valute prema kojoj se ima izmeriti visina duga, na primer, da ta valuta devalvira – promeni joj se službeni paritet prema zlatu ili se na slobodnom tržištu (valutnoj berzi) formira kurs koji odstupa od službenog pariteta, nastaće niz problema. Ovde se određuje valuta ugovora (valuta cene) koliko se duguje (vrednost obaveze), a valutom plaćanja se utvrđuje način plaćanja. Pitanje valutnih klauzula u našem pravu bilo je regulisano još u čl. 68. Zakona o deviznom poslovanju i platnom prometu sa inostranstvom (iz 1965), koji kaže: „Zabranjeno je zaključivanje svih poslova u Jugoslaviji u zlatu kao i svih trgovinskih poslova kojima bi se iznos obaveze u dinarima vezivao za zlato ili neku stranu valutu”. Odatle proizilazi da su prema našem pravu klauzule plaćanja prema vrednosti zlata ili prema vrednosti neke strane valute, ako je neka novčana obaveza izražena u domaćoj valuti – nevažeće. Nevažeće su i klauzule plaćanja u zlatu za poslove u Jugoslaviji. Zaključivanjem *ad contrario* bile bi punovažne klauzule plaćanja u zlatu koje prelaze okvire unutrašnjeg novčanog opticaja tj. u međunarodnom ugovoru kao i sve klauzule kojima bi se iznos obaveze izražen u stranoj valuti vezivao za zlato ili neku drugu stranu valutu (naravno kada je ugovaranje takvih obaveza po deviznim propisima dozvoljeno, a to će biti, po pravilu, samo u spoljnotrgovinskim poslovima).¹² Ovo bi po analogiji važilo i za klauzule prema vrednosti robe posebno za indeksne klauzule, tako da bi i one, ako bi iznos obaveze u dinarima bio za njih vezan, bile nevažeće.¹³

Prema M. Cemoviću¹⁴ slabosti autarkičnog privrednog protekcionizma se ne mogu otkloniti i prevazići time što se učinak razlika u cenama, koje se ostvaruju u izvozu roba u odnosu na cene na domaćem tržištu, amortizuje tekućim uskla-

¹¹ Vrleta Krulj (1972): *Dejstva ugovora o kupoprodaji – svojina, predaja, rizik, cena*, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 8.

¹² Vrleta Krulj (1963): *Pravna dejstva monetarnih promena i međunarodna plaćanja*, Beograd, Pravni leksikon (1970), str. 996, 1262, 1351, 1364.

¹³ Vrleta Krulj (1972): *Op. cit, fn 11.*, str. 170–172.

¹⁴ Momčilo Cemović (1982): *Devizni sistem i ekonomski odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*, Obod, Cetinje, str. 14–15.

đivanjem kursa dinara s inostranim valutama i sve većim izvoznim stimulacijama. Tim merama se samo prevazilaze stvarne ekonomske prepreke koje stoje na putu privrednim subjektima za uključivanje u međunarodnu robnu razmenu na datom stepenu produktivnosti njihovog rada i njihove ukupne privredne i poslovne efikasnosti. Ali se one ne otklanjaju. U cenama finalnih proizvoda koje se ostvaruju u izvozu veoma često nema ekonomskog prostora za visoke domaće cene upotrebljenih sirovina, ugrađenih repromaterijala itd. Taj raskorak u cenama na domaćem i svetskom tržištu je neretko tako velik da se prosto ne može pokriti izvoznim stimulacijama i drugim olakšicama za izvoznika. U datim prilikama prostim kupoprodajnim odnosima mogu da ostvare po domaćim cenama veću zaradu, a oni su uz to veoma često u položaju da mogu da iznuđuju plaćanja dela svojih proizvoda u deviznim sredstvima po važećem deviznom kursu. Posledica takvih odnosa je da se objektivno smanjuje ekonomski interes za izvoz roba pre svega na konvertibilno tržište. Deo poslovnih gubitaka nastalih izvozom robe oni pokušavaju da nadoknade i pokriju prodajom deviza s odgovarajućim „šticungom”, dalje, iz pozitivnih efekata u kursnim razlikama i pritiskom na povećanje cena onog dela svojih proizvoda, koji prodaju na domaćem tržištu.

U specifikovanju modela diferencijalnog podnošenja rizika na strani uvoza i potražnje na strani tržišta robe kojom se trguje bitan je uticaj deviznog rizika na ravnotežne cene i količine. Za nekoliko empirijskih slučajeva trgovine SAD i Nemačke 1965–1975 utvrđeno je da je neizvesnost deviznog kursa imala značajan uticaj na cene, ali nije značajno uticala na obim trgovine. Ovi efekti na cene podržavaju prethodne rezultate istraživanja o valutnoj denominaciji izvoznih ugovora, naime da je, s izuzetkom nekih američkih uvoza, većina trgovine uglavnom denominovana u valuti izvoznika.¹⁵

Kurs nije samo instrument obračuna u spoljnotrgovinskoj razmeni, već ima šire značenje. Visina kursa utiče na visinu dažbina, tj. na osnovicu koja služi za obračun uvoznih dažbina, a na taj način i na cene robe i usluga iz izvoza. Isto tako, na strani izvoza, osnovica utvrđena prema važećem kursu opredeljuje visinu izvoznih stimulacija. Visina kurseva bitno utiče na stimulaciju izvoznika da povećaju izvoz. Od toga na koji način se formira kurs dinara, najvećim delom, zavise odnosi između kurseva koji se formiraju na domaćem tržištu za sve devize i kurs dinara na stranim deviznim tržištima. Realnost kursa, prema tome, bitan je faktor koji opredeljuje većim delom uslove privređivanja, a naročito onih organizacija čije je učešće u međunarodnoj podeli rada veće i koji utiče na formiranje odnosa između domaćih i svetskih cena i, na taj način na konkurentnost zemlje i čitave privrede na svetskom tržištu. Realan kurs je, dakle, nužnost i bitan element deviznog sistema. Nerealni kurs koji se sprovodi u našoj zemlji izazvao je niz poremećaja. Devalvacije dinara u nekim periodima, mada su na prvi pogled predstavljale efikasnu meru protiv negativnih trendova u ekonomskim odnosima s inostranstvom, za uspostav-

¹⁵ P. Hooper, S. Kohlhagen, (1978): “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on the Prices and Volume of International Trade”, *Journal of International Economics*, 8(4), p. 483.

ljanje adekvatnih robnonovčanih odnosa, zaustavljanje prekomernog rasta cena itd., brzo su bile poništavane prenošenjem uvećanih troškova uvoza na domaće cene, čime se inflacija dalje podsticala i tako smanjivala stimulacija za izvoz.¹⁶

Iz izloženog se vidi da postoje preteče koje su se bavile ovom problematikom kod kupoprodajnih ugovora. Danas postoje zakonski propisi, međunarodne konvencije, pravila, uzanse, sprazumi, kodeksi i sl. koji uređuju oblast kupoprodaje kroz njihov instrument: Ugovor o prodaji. Nacionalni tretman je jedan od najznačajnijih principa međunarodne trgovine i investicija. Njime se zabranjuje diskriminacija proizvoda i investitora na osnovu njihovog porekla ili nacionalnosti.¹⁷

Prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju¹⁸ Zajednica i Srbija će sarađivati i na taj način olakšati proces ekonomske reforme da bi poboljšale razumevanje osnova svojih ekonomija, formulaciju i primenu ekonomske politike u tržišnim ekonomijama. U tom cilju Zajednica i Srbija će sarađivati radi: a) razmene informacija o makroekonomskim rezultatima i mogućnostima kao i o razvojnim strategijama; b) zajedničke analize ekonomskih pitanja od zajedničkog interesa, uključujući oblikovanje ekonomske politike i instrumenata za njenu primenu; v) promovisanje šire saradnje radi ubrzavanja prenosa znanja i iskustva (*know-how*) i pristupa novim tehnologijama. Srbija će stremiti ka uspostavljanju funkcionalne tržišne ekonomije i postepeno će usklađivati svoju politiku s politikom evropske Ekonomske i monetarne unije usmerene ka stabilizaciji. Na zahtev srpskih vlasti, Zajednica može pružiti pomoć oblikovanu tako da podrži napore Srbije u tom pravcu. Saradnja će takođe imati kao cilj jačanje vladavine prava u oblasti poslovanja putem stabilnog i nediskriminatornog zakonodavnog okvira kojim se reguliše trgovina. Saradnja u ovoj oblasti će uključiti razmenu informacija o načelima i funkcionisanju evropske ekonomske i monetarne unije.

U Sporazumu se uočava indirektna dominacija međunarodnih institucija u domenu pravne i ekonomske politike, pre svega monetarne, u cilju pomaganja Srbiji u postizanju stabilizacije i regulacije trgovine, te na taj način i poboljšanje konkurentnosti. Istina ili zabluda? Dominacija jače sile ili iskrena volja da se pomogne našoj zemlji? Ovo je oduvek bilo aktuelno pitanje i rasprava eminentnih domaćih i inostranih eksperata.

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju¹⁹ uređuje spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu s pravilima Svetske trgovinske organizacije i propisima Evropske unije, kao i nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza (čl. 1). Strana

¹⁶ Momčilo Cemović, (1982), *Op. cit.*, fn. 11, str. 95–96.

¹⁷ F. Ortino, (2005): *From 'non-discrimination' to 'reasonableness': A Paradigm Shift in International Economic Law?*. NYU School of Law, p. 9.

¹⁸ Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane, *Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori*, 83/2008, čl.89.

¹⁹ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, *Sl. glasnik RS*, 36/2009, 36/2011 - dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 - dr. zakon, čl.1, st.1 i čl. 7. st 1.

roba uvezena na teritoriju Republike Srbije neće imati manje povoljan tretman od tretmana koji ima slična domaća roba (čl. 7. st. 1). Ovde se želi postići nediskriminatorni efekat, mada uvek ostaje pitanje da li je u praksi to zaista i tako, naročito u uslovima slobodne konkurencije, i da li je međunarodnim monetarnim institucijama odista prihvatljivo vođenje realne monetarne politike u cilju razvoja Srbije, male, nerazvijene zemlje koja je u tranzicionoj stagflaciji, ili je ta čast prepuštena njima. Značaj efekata vođenja adekvatne ekonomsko-pravne politike pokazuje dugogodišnja polemika koja nije dobila epilog i primenu u praksi, a što je od značaja za Srbiju, naročito u uslovima u kojima se nalazi i njene perspektive.

3. Efekti ekonomske politike na trgovinsku razmenu republike Srbije – ekonomski aspekt

Od strategije vođenja ekonomske politike u najvećoj meri zavisi stepen eksploatacije domaćih prirodnih resursa i privatizacije (prodaje) profitabilnih preduzeća. Prirodni resursi sa kojim raspolaže Republika Srbija je od najvećeg značaja i njihova efikasna eksploatacija obezbeđuje znatne komparativne prednosti na domaćem i svetskom tržištu. Pored toga, valja naglasiti da je u periodu od 2001-2014. godine kumulativna stopa rasta opšteg nivoa cena 595,7 %, a rast cena poljoprivrednih proizvoda, kao strateškog prirodnog resursa, je bila znatno niža od rasta opšteg nivoa cena i manja za 327, 88 %. Ni carinska politika nije povoljno uticala a naročito na razvoj domaće prehrambene industrije pa se domaće tržište otvorilo za prodor ovih proizvoda iz zemalja koje raspolažu visokom tehnologijom pri čemu domaći proizvodi nisu biti konkurentni ni po ceni ni po kvalitetu. Ovakvom carinskom politikom sprečava se razvoj domaće tehnologije pa kao posledica bićemo izvoznici primarnih poljoprivrednih proizvoda odnosno bićemo sirovinska baza za prehrambenu industriju razvijenih zemalja.²⁰ Još tada je autor ukazivao na pogubnost ekonomske politike ističući ga kroz brojne naučne i stručne radove i njenu neodrživost na dugi rok.

Imajući u vidu navedeno, sagledaće se inflacija u Srbiji i Evrozoni kako bi se uočile sadašnje i buduće tendencije (tabela 1).

U periodu od 2001-2020. godine rast cena u Republici Srbiji je znatno veći nego u Evrozoni. On je naročito bio izražen u periodu od 2001-2012. godine. Od 2013-e godine rast cena u Srbiji je znatno manji ali je i dalje veći nego rast cena zemalja evrozone. U posmatranom periodu kumulativan rast cena u Srbiji je iznosio 391,32% dok je u Evrozoni iznosio svega 36,64%. Podaci sami dovoljno ukazuju stepen inflacije u našoj zemlji.

²⁰ Radica Pavlović (2015). „Uticaj ekonomske politike na eksploataciju poljoprivrednih resursa u Republici Srbiji”, *Proceedings: Fift International Symposium on Natural Resources Management*, Faculty of Management, Zajecar, Republic of Serbia, Zaječar, May 23rd, 2015., str. 233-235.

Tabela 1. Inflacija u Srbiji i Evrozoni, 2001-2020

Godina	Rast cena u Srbiji		Rast cena u Evrozoni	
	%	Kumulativ	%	Kumulativ
2001	40,7	140,7	2,05	102,05
2002	14,8	161,52	2,32	104,42
2003	7,8	174,12	1,98	106,49
2004	13,7	179,98	2,32	108,96
2005	17,7	233,02	2,25	111,41
2006	6,6	248,40	1,90	113,52
2007	11,0	275,72	3,07	117,01
2008	8,6	299,43	1,58	118,86
2009	6,6	319,20	0,93	119,63
2010	10,3	352,07	2,21	122,61
2011	7,0	376,72	2,76	125,99
2012	12,2	422,68	2,22	128,80
2013	2,2	431,98	0,85	129,89
2014	1,7	439,32	-0,17	129,67
2015	1,5	445,91	0,25	129,99
2016	1,6	453,05	1,10	131,42
2017	3,0	466,64	1,34	133,18
2018	2,0	475,97	1,52	135,21
2019	1,9	485,01	1,33	137,01
2020	1,3	491,32	-0,27	136,64

Izvor: NBS:Statistički bilten (2021); eurozone.inflation.monthly; Proračuni autora

Kamate u Republici Srbiji su pale usled pada inflacije i apresiranog deviznog kursa, mada su u poređenju sa Evrozonom i dalje visoke (u Srbiji su oko 8% a u Evrozoni 2-3%). Postavlja se pitanje kako cenovni faktori i devizni kurs ne podižu konkurentnost privrede kada je cenovni faktor bitan element u svakom segmentu privrednog života i građana jer sve njihove transakcije od njega i zavise, obzirom da kreatori ekonomske politike na veštački način formiraju cene i politiku deviznog kursa, kao egzogene varijable privrednog rasta i endogene varijable konkurentnosti nacionalne ekonomije, rukovođeni svojim političkim interesima i interesima stranih međunarodnih organizacija i svetske oligarhije. S tim u vezi, sagledaće se i politika deviznog kursa.

Devizni kurs utiče na privredu jedne zemlje na mnogo načina i ostvaruje različite makroekonomske i razvojne uticaje. Frenkel i Tejlor izdvajaju oblasti na koje kurs vrši najveći uticaj u zemljama u razvoju i zemljama u tranzicij i. To su:²¹

- Alokacija resursa: Kurs ostvaruje značajne efekte na alokaciju resursa u određenom društvu time što utiče na nivo cena. Kako utiče istovremeno na

²¹ Frenkel, R., & Taylor, L. (2006). Real exchange rate, monetary policy and employment. United Nations. New York: *Desa Working Paper*, No 19., p.1.

alokaciju resursa i ukupnu tražnju, relativno nizak kurs može da doprinese povećanju zaposlenosti.

- Ekonomski razvoj: Relativno nizak devizni kurs, uz adekvatnu industrijsku i spoljnotrgovinsku politiku, utiče na povećanje konkurentnosti, a time stvara neophodne uslove za povećanje produktivnosti i ekonomski rast.
- Finansije: Sam devizni kurs značajno utiče na očekivanja i ponašanje finansijskog tržišta, što znači da može biti upotrebljen kao mehanizam za njegovu kontrolu i stabilizaciju.
- Tekući bilans: Saldo tekućeg bilansa u velikoj meri zavisi od relativne cene inostranih roba i usluga u odnosu na domaću, odnosno, od realnog deviznog kursa.
- Inflacija: Devizni kurs može da ima ulogu sidra, time što drži cene na relativno niskom nivou putem apresijacije (precenjivanja domaće valute) i njenog održavanja na poziciji čvršćoj od realne.

Kako savremeni uslovi poslovanja, koji nose čitav niz i brzinu promena u svim sferama društveno-ekonomskih i pravnih odnosa, jačanje i dominaciju međunarodnih, naročito međunarodno-monetarnih institucija, promena regulative i načina poslovanja, ulazak na svetsko tržište i sl., kao i opšti makroekonomski ambijent i ekonomska politika nacionalne ekonomije imaju krucijalni značaj na konkurentnost privrede na međunarodnom tržištu, politikom realnog deviznog kursa, kao jednog od faktora ekonomske politike, koji ima značajne implikacije na konkurentnost, platni bilans i zaduženost zemlje, treba stvoriti uslove koji će stimulatивно delovati na trgovinsku razmenu i poboljšanje kako domaće tako i međunarodne pozicije i stepena razvoja Srbije.

Bez obzira na dugotrajne diskusije o ulozi države u privrednom životu, neosporno je da nema države čiji nosioci ekonomske vlasti ne nastoje da vode ekonomsku politiku u nacionalnoj privredi. Srbija je prihvatila koncepte neoliberalističke politike, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i postavke vašingtonskog dogovora, da bi se našla u međunarodnoj podeli rada i na međunarodnoj sceni. Tako je uz devalviranje domaće valute i proglašenje njene konvertibilnosti uz liberalizaciju spoljne trgovine otvorila vrata stranom kapitalu za prisvajanje vredne imovine po niskim cenama²², dok je politikom deviznog kursa, kroz apresijaciju dinara uticala na neisplativost međunarodne trgovinske razmene te je bilans tekućih transakcija u pogledu izvoza robe bio negativan. „Daleko veće prednosti ima zemlja ako je njena valuta osnovna rezervna valuta međunarodnog monetarnog sistema. Njena valuta se tezauriše u deviznim rezervama drugih zemalja, svaki pad njene vrednosti stimuliše izvoz SAD a umanjuje vrednost deviznih rezervi drugih zemalja. SAD mogu sebi da dozvole velike deficite trgovinskog i platnog bilansa jer druge zemlje rado idu s njima u suficit povećavajući

²² H. Aage (1993): "Sustainable Transition in Russia and Eastern Europe", u: *European Association of Evolutionary Political Economy, (EAEPE)*, 28-30 October, 1993, Barcelona, p. 2.

time svoje devizne rezerve²³. Ipak, u platnom bilansu Republike Srbije, prema zvaničnim podacima NBS, u periodu od 2010-2020. godine ostvaren je deficit u spoljnotrgovinskoj razmeni robama i uslugama tako da je saldo izvoza i uvoza (deficit) u 2020-oj godini iznosio 4.099 miliona evra što je malo manje nego u 2010-oj godini gde je iznosio 4.729 miliona evra. Ovo ide u prilog tezi da realni devizni kurs utiče na smanjenje izvoza u korist uvoznčkog lobija.

Tabela 2. Kretanje cena u Srbiji i Evrozoni, 2001-2020

Godina	Srbija – potrošačke cene		Evrozona – potrošačke cene		Ps/Pe	Kumulativ
	Stopa rasta	Indeks	Stopa rasta	Indeks		
					1	1
2001.	40,7	140,7	2,05	102,05	1,3787	1,3787
2002.	14,8	114,8	2,32	102,32	1,1220	1,5469
2003.	7,8	107,8	1,98	101,98	1,0571	1,6352
2004.	13,7	113,7	2,32	102,32	1,1112	1,8171
2005.	17,7	117,7	2,25	102,25	1,1511	2,0916
2006.	6,6	106,6	1,90	101,90	1,0461	2,1881
2007.	11	111,0	3,07	103,07	1,0769	2,3564
2008.	8,6	108,6	1,58	101,58	1,0691	2,5193
2009.	6,6	106,6	0,93	100,93	1,0562	2,6608
2010.	10,3	110,3	2,21	102,21	1,0792	2,8713
2011.	7	107,0	2,76	102,76	1,0413	2,9899
2012.	12,2	112,2	2,22	102,22	1,0976	3,2818
2013.	2,2	102,2	0,85	100,85	1,0134	3,3257
2014.	1,7	108,6	-0,17	99,83	1,0187	3,3880
2015.	1,5	106,6	0,25	100,25	1,0125	3,4303
2016.	1,6	110,3	1,10	101,10	1,0050	3,4472
2017.	3	107,0	1,34	101,34	1,0164	3,5037
2018.	2	112,2	1,52	101,52	1,0047	3,5203
2019.	1,9	102,2	1,33	101,33	1,0056	3,5401
2020.	1,3	101,7	-0,27	99,73	1,0198	5,880

Izvor: NBS:Statistički bilten (2021); eurozone.inflation.monthly; Proračuni autora

Devizni kursevi u trgovinskoj razmeni, sami za sebe, ne mogu biti merilo za odnose u međunarodnoj trgovini usled dejstva brojnih mera koje se javljaju kako na domaćem tako i na inostranom tržištu. No, kako veći deo tih mera i politika utiče i na njegovo formiranje značajno je analizirati politiku deviznih kurseva i njenih implikacija u trgovinskoj razmeni ali i u uticaju na ekonomske tokove i kokurentnost, s obzirom na međusobnu uslovljenost.

²³ Oskar Kovač (2011): „New Institutions and Mechanisms for Resolving the Sovereign Debt Crisis in EU“, *International Scientific Conference: FORCES DRIVING THE REVIVAL OF THE COMPANIES AND ECONOMY, Proceedings*, Megatrend University, Belgrade, December 3rd 2010, p. 64.

Prihvativši liberalističke i tržišne koncepte, Srbija je prihvatila politiku „prljavog“ fluktuirajućeg (fleksibilnog) deviznog kursa. Ona je bazirana na konceptu nerealnog deviznog kursa dinara koji ima negativne konsekvence na konkurentnost proizvoda, preduzeća, privrede i ekonomije uopšte. Od 2001. dinar je konstantno apresirao u odnosu na evro što je u znatnoj meri uticalo na slabiju konkurentnost domaćih proizvoda na svetskom tržištu. Precenjena vrednost dinara (tabele 2 i 3) pogodovala je uvozu a destimulativno je uticala na izvoz domaćih proizvoda. Stimulisanjem uvoza forsirana je potrošnja stranih potrošačkih dobara, koji su s jeftinim evrom ostvarivali znatno veću konkurentnost od stvarne, što je dovelo do smanjenja tražnje za domaćim proizvodima i manjeg stepena korišćenja kapaciteta domaćih proizvođača.²⁴ U Srbiji je uvek postojala sklonost ka politici fiksnog nominalnog kursa. Praksa mnogih zemalja pokazuje, a brojna empirijska istraživanja su potvrdila, da fiksni nominalni kurs daje samo kratkoročne rezultate, a da potom dolazi do svih negativnih efekata apresijacije domaće valute – deficit platnog bilansa i prekomerno zaduživanje zemlje. U inflatornim uslovima, „fiksni devizni kurs postaje enormno nerealan, devize postaju potcenjene, a dinar precenjen“.²⁵

U periodu 2001–2020. dinar je apresirao 322,8%. Ako za baznu godinu uzmemo 2005., shodno metodologiji Narodne Banke Srbije, od 2005. do 2020. dinar je apresirao 102,13%. Apresijacija dinara u odnosu na evro bila je najizraženija u periodu od 2001. do 2005. U periodu od 2006. do 2012. dinar je značajno apresirao ali u manjem intenzitetu u prethodnom periodu. Od 2013., s izuzetkom 2014., gde je neznatno depresirao (0,17%), dinar u odnosu na evro takođe apresira ali u znatno manjem obimu. Posmatrano s aspekta trgovinskih kupoprodajnih odnosa prodavac za jedan evro izvoza po zvaničnom kursu u 2020. godini dobija 117,577 dinara (RSD) a po realnom kursu (sa baznom 2000. godinom) dobio bi 422,784 dinara, što je za oko 260% više, odnosno ako uzmemo kao baznu godinu 2005. onda bi za jedan evro dobio realno 202,784 dinara, što bi za oko 72,5% bilo više. U tom smislu domaći proizvođač gubi dok je uvoznik na dobitku.

Imajući u vidu da je spoljna trgovina upravo jedna od najslabijih tačaka srpske privrede, nema sumnje da privredni „rast“ Srbije najefikasnije može ubrzati izvozna ekspanzija. U prilog ovoj tezi ide i činjenica da je Srbija, u odnosu na većinu malih zemalja, mala zemlja, te se njen dugoročni rast ne može zasnivati samo na plasmanu robe na domaće tržište.²⁶ „što anulira sve pokušaje privred-

²⁴ Slobodan Stamenković, Radica Pavlović, Marko Pavlović (2011): „Economic Policy as a Catalyst for the Development of Competitive Agricultural Sector and Stimulation of Agricultural Entrepreneurship“, *International Scientific Conference: Strengthening the Competitiveness and Economy Bonding of Historical Banat – SCEBB, Proceedings*, Megatrend University Belgrade, Vršac, 28-29 september, p. 128.

²⁵ Oskar Kovač (2006): Konkurentnost i politika deviznog kursa u Srbiji. *Megatrend revija*, 3(1), str.15.

²⁶ Nataša Milenković (2012): „Devizni kurs kao instrument ekonomske politike- iskustva zemalja Istočne Azije“, *Ekonomski horizonti*, Septembar - Decembar 2012, Godište XIV,

nih društava da ostanu konkurentna u izvozu i na domaćem tržištu²⁷ mada „apresijacija je uvek dobra za ubiranje političkih poena, zato što smanjuje cene uvoznih proizvoda i ima antiinflacioni efekat. Međutim, to može imati razarajuće efekte na alokaciju resursa i perspektive za razvoj. Osim toga, kako je prvi opisao Frenkel još 1983. godine fiksni ili kvazi-fiksni snažan kurs može lako da izazove destabilizaciju ciklusa kretanja kapitala”²⁸.

Tabela 3. Kretanje zvaničnog i realnog deviznog kursa u Srbiji, 2001–2020

Godina	Zvanični kurs	Realni kurs	Kumulativ Ps/Pe	Realni kurs
	evro/din	Baza =2000	Baza= 2005	Baza= 2005-
2001.	59,7055	82,3181170995	-	-
2002.	60,694	93,8875930294	-	-
2003.	65,117	106,4781709105	-	-
2004.	72,6937	132,0878605114	-	-
2005.	82,9904	173,5829782065	1	82,9904
2006.	84,1101	184,0392469587	1,0461236506	87,9895648675
2007.	79,964	188,4288994179	1,1266103155	90,0882672704
2008.	81,4405	205,1705624834	1,204468205	98,0924928507
2009.	93,9517	249,9862903998	1,2721322764	119,5189899906
2010.	103,0431	295,8779418768	1,3728225231	141,4598885285
2011.	101,9502	304,8185813638	1,4294668156	145,7344277428
2012.	113,1277	371,2609685353	1,5690293163	177,5006777823
2013.	113,1369	376,2613450801	1,5900326834	179,8913687008
2014.	117,306	397,4343835905	1,6198169278	190,0142445343
2015.	120,7328	414,1447349723	1,6400141464	198,0034999305
2016.	123,1179	424,4149009549	1,6481249977	202,9136886585
2017.	121,3367	425,1262560752	1,6751221114	203,2537890911
2018.	118,2716	416,3463710358	1,6830423105	199,0561069283
2019.	117,8524	417,2044038421	1,6925097349	199,4663342821
2020.	117,5777	422,784483192	1,7191540775	202,1341823744

Izvor: NBS: Statistički bilten (2021), Proračuni autora.

Pri ovakvoj politici deviznog kursa, domaći proizvođači su praktično hendikepirani u odnosima trgovinske razmene dobara i usluga. U prilog tome možemo navesti primer Švajcarske, koja u momentu značajne apresijacije franka, nije pono-

Sveska 3, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, str.139

²⁷ Oskar Kovač (2006): *Op. cit.*

²⁸ Frenkel, R., & Taylor, L. (2006). Real exchange rate, monetary policy and employment. United Nations. New York: *Desa Working Paper*, No 19., p.7

sila kako je njihova valuta jaka, već je, naprotiv, intervenisala na finansijskom tržištu kako bi ga fiksirala u odnosu na druge konvertibilne valute. Kao rezultat te mere zaštitila je domaće proizvode i usluge koji su bili ugroženi kupovinom istih od inostranih konkurenata koje su domaći kupci mogli povoljnije kupiti sa jakim frankom. Dakle, koliko je dinar jači od sopstvene realne vrednosti, toliko dobijamo jeftiniji evro, čime toliko jeftinije možemo kupiti proizvode i usluge u inostranstvu na uštrb kupovine od domaćih proizvođača (prodavca)²⁹ tako da su izvoznici veliki gubitnici koji su izgubili novac ni u čemu.

„Stabilizacija, liberalizacija i privatizacija se tretiraju kao ciljevi sami po sebi. Stabilna finansijska situacija, niska inflacija, stabilan devizni kurs, privatizacija i liberalizacija privrede treba da budu sredstva ekonomske strategije, a fundamentalni cilj reformi treba da bude postizanje bržeg privrednog rasta i porast standarda stanovništva. U Srbiji je relativno lako i brzo stabilizovan devizni kurs i uspostavljena je takozvana interna konvertibilnost dinara zahvaljujući odgovarajućim deviznim rezervama. Sprovodeći tranzitorne promene u okviru kreditno-monetarne i devizne politike, nosioci ekonomske vlasti u Srbiji centralnu banku zamenili su monetarnim odborom, a čije su osnovne karakteristike: automatizam i odsustvo (diskrecione) monetarne politike, te interna konvertibilnost uz fiksni devizni kurs. S deviznim kursom dinara koji je zapravo bio fiksni, u situaciji kada je domaća inflacija mnogo veća nego u zapadnim privredama, došlo je do realne apresijacije dinara. Na taj način naglo je smanjena konkurentnost domaćih proizvoda i na našem i na stranim tržištima. U takvoj situaciji skoro da bilo kakav izvoz postaje nerentabilan, a uvoz ekonomski veoma atraktivan. Ovakva politika deviznog kursa čini uvozu robu jeftinijom i konkurentnijom na srpskom tržištu, Istovremeno, sve što se proizvodi u Srbiji skupo je i nekonkurentno i na domaćem i na stranom tržištu“.³⁰

„Ono čime su se naši ekonomski reformatori i njihovi neoliberalni istomišljenici od 2000. godine posebno ponosili jeste stabilan kurs dinara i „zdrav“ bankarski sistem, koji je skoro u celini prepušten u ruke inostranog kapitala.“³¹ Ovakva kretanja dobrim delom objašnjavaju stanje nacionalne ekonomije i gušenje domaće proizvodnje koja nije cenovno konkurenta ni na inostranom ni na domaćem tržištu pri čemu se „strancima ustupa dobar deo domaćeg tržišta, bez borbe, što je jednostavno neshvatljivo, dok se u isto vreme obara vrednost naših preduzeća“³². Naročito zabrinjava činjenica da se problem realnog devi-

²⁹ Radica Ž. Pavlović, Rajko, M. Bukvić (2020): „Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize- trgovinskopravni ekonomski aspekt“, *Megatrend Revija*, Vol. 17, No4, str.86.

³⁰ M. Nedeljković, (2012) „Sumorna slika stvarnosti Srbije“, *Nova srpska politička misao*, 03.11.: <http://www.nspm.rs/>

³¹ Jovan Dušanić (a), (2012): „Kurs dinara i reformatori“, *Politika*, 13 april.

³² Jovan Dušanić(b), (2002): „Srbija na dobrom (reformskom) putu ili ne“, *Ekonomski anali*, god. XLVI, decembar.

znog kursa posmatra izolovano, kao incident ili defekt koga treba rešavati većom ili manjom korekcijom kursa nacionalne valute, a ne tretira se kao jedan važan element standardne ekonomske doktrine, koja je, nažalost, dominantna u našoj naučnoj i stručnoj javnosti.³³

Dok svetska ekonomija pod udarom krize «upumpava» novac u finansijski sektor, koji je po prirodi uslužan, na marginama interesovanja ostaju realna ekonomija i održivi razvoj³⁴, zahvaljujući relativno visokom kursu dinara, proizvodi iz Srbije su cenovno nekonkurentni u izvozu dok je tražnja za uvoznim proizvodima veća nego što odgovara mogućnostima privrede Srbije. NBS je donedavno isticala da je njen primarni cilj: očuvanje inflacije iako se zna da stabilna vrednost nacionalne valute mora da bude rezultat stabilne privrede, a njen rast rezultat rasta produktivnosti, a ne trošenja deviznih rezervi. Da situacija bude još gora, do sada se kurs dinara branio uglavnom pozajmljenim sredstvima. Naime, održavanje dinara na datom nivou posledica je čestog intervenisanja NBS iz deviznih rezervi koje su rezultat privatizacije i zaduživanja spolja, a ne izvoza roba i usluga.³⁵

Politika deviznog kursa se može koristiti kako bi se povećala konkurentnost sektora koji proizvode razmenljiva dobra, čime ona predstavlja vid, tj. oblik protekcionizma. Reč je o tzv. valutnim manipulacijama (eng. *currency manipulations*) čije posledice mogu biti višestruke.³⁶

Zabrinjava činjenica da bi uvođenje realne politike deviznog kursa bilo opasno, jer fizička lica nisu u mogućnosti da izmiruju kreditne obaveze, a realnom politikom deviznog kursa privreda i preduzeća našla bi se u još goroj nelikvidnosti. Drugim rečima, sve bi stalo. S druge strane, politika precenjenog kursa dinara nije poželjna jer domaća preduzeća postaju nekonkurenta na tržištu što je limitirajući faktor u kontekstu daljeg opstanka, rasta i razvoja preduzeća i privrede. U tom smislu, može se reći da su kreatori ekonomske politike, ako se uvažavaju ekonomski postulati, u *mat* poziciji pa i prognoze po pitanju finansijske situacije preduzeća ne mogu biti pozitivne u dugom roku.³⁷ Ovo otvara veoma ozbiljno i kompleksno pitanje budućnosti poslovanja u Srbiji i njene perspektive.

³³ Jovan Dušanić (c), (2003): *Tranzicija u Srbiji*, Consseco Institut, Sarajevo - Beograd, 159.

³⁴ Ana Anufrijević, Goran Dašić (2011): „Agrar kao spas za posrnuću ekonomiju Srbije”, *Ecologica*, 18(62), str. 255.

³⁵ Nataša Milenković (2012): „Devizni kurs kao instrument ekonomske politike- iskustva zemalja Istočne Azije”, *Ekonomski horizonti*, Septembar - Decembar 2012, Godište XIV, Sveska 3, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, str.147.

³⁶ Cordon, M. (1982), “Exchange Rate Protectionism”, in Richard N. Cooper. (ed.) (1982), *The International Monetary System under Flexible Exchange Rates*, Cambridge, MA: Ballinger Press, Pp. 17-39.

³⁷ Radica Ž. Pavlović, Rajko, M. Bukvić (2020) Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize- trgovinskopravni ekonomski aspekt, *Megatrend Revija*, Vol. 17, No4, str.93.

4. Zaključak

Ugovor o kupoprodaji, odnosno spoljnotrgovinskoj razmeni, je najvažniji od svih ugovora prometa dobara, jer se pomoću njega kao pravnog instrumenta sprovodi najveći deo i obim tog prometa, on dolazi na prvo mesto po svojoj važnosti i učestalosti, i kao sredstvo prometa na tržištu trpi uticaj raznih politika, faktora i pravnih sistema koji ga regulišu, a poseban značaj ima u savremenim uslovima poslovanja i složenosti kupoprodajnih odnosa na inostranom tržištu.

Još pre 30 godina primećen je značaj i potreba usavršavanja ovog obligaciono-pravnog posla, gde se navodi da treba pribeći stalnom usavršavanju nacionalnog pravnog sistema u ovoj oblasti kroz prihvatanje drugih nacionalnih pravnih sistema kao „put za prevazilaženje divergentnosti nacionalnih pravnih sistema, put kojim se dolazi, bez formalnog sporazumevanja između država, do pojave jedinstvenih, unificiranih pravila, do jedne faktičke unifikacije pod uticajem istih potreba”.

Danas postoje brojni pravni sistemi koji regulišu ovu materiju u nacionalnim i svetskim okvirima kroz uspostavljanje unificiranih pravila, zakona, sporazuma, kodeksa, procedura. Tu svoje mesto treba da zauzme i ekonomska politika koja preko sopstvenih instrumenata deluje na ugovore o trgovinskoj razmeni, odnose i operacije, u funkciji poboljšanja rasta, razvoja, konkurentnosti i povećanje učesća ovih poslova na međunarodnom nivou, uz vođenje računa da preko raznih mehanizama monetarno-devizne politike ne preovlada, bar ne u većem obimu, tzv. „zakon jačega”, a imajući u vidu moćno dejstvo međunarodne monetarne unije, pri čemu je moto ekonomske politike: Prodaj sve što imaš.

Savremeni uslovi poslovanja nose čitav niz, pri tome brzih, izmena u svim sferama društveno-ekonomskih i pravnih odnosa, jačanje i dominaciju međunarodnih institucija, naročito međunarodno-monetarnih institucija, promena regulative i načina poslovanja, ulazak na svetsko tržište i sl. Oni imaju, uz makroekonomski ambijent i ekonomsku politiku na nacionalnom nivou, ključni značaj za konkurentnost privrede na međunarodnom tržištu. Politikom realnog deviznog kursa, kao od faktora ekonomske politike, sa značajnim implikacijama na konkurentnost, platni bilans i zaduženost zemlje, potrebno je stvoriti uslove koji će stimulatивно delovati na trgovinsku razmenu i poboljšanje kako domaće tako i međunarodne pozicije i stepena razvoja Srbije.

Prihvaćenom politikom Srbija je svojom ekonomskom politikom apresirala svoju valutu što je uticalo negativno na njenu ekonomiju. Naime, uvoz je isplativiji, jer su inostrani proizvodi jeftiniji, i na domaćem i na inostranom tržištu. Time se guši domaća proizvodnja, dolazi do pada realne kupovne moći zbog smanjenja plata, otkaza i sl. jer su domaći kapaciteti neiskorišćeni usled upliva konkurentnijih inostranih proizvoda, do gašenja domaćih privrednih društva... Sagledavanje i analiza realnog deviznog kursa i njegovih implikacija na cene koje se formiraju u inostranoj valuti od velike je važnosti kako bi se sagledalo realno stanje u ovoj

oblasti, bez obzira na to što su kuporodajni ugovori konsesualističkog karaktera i što stranke dogovaraju same cenu, osim ako nije drugačije određeno. Važno je imati u vidu realno stanje stvari, pre svega u kontekstu daljeg pravca razvoja, rasta, konkurentnosti i jačeg pozicioniranja naše zemlje na međunarodnoj sceni. Značaj efekata vođenja politike realnog deviznog kursa pokazuje dugogodišnja polemika u nauci koje nije dobila epilog i primenu u praksi, a što je od značaja za Srbiju, naročito u savremenim imerijalističkim težnjama svetske oligarhije i međunarodnih institucija. Imajući u vidu navedeno može se zaključiti da je sada neophodno otvoriti i pitanje prilikom opredeljenja za ekonomsku politiku i politiku realnog deviznog kursa, imajući u vidu smanjenje kupovne moći građana kao i njihovu veliku zaduženost s valutnom klauzulom, što predstavlja mač s dve oštrice kreatora ekonomske politike: **podizanje konkurentnosti ili likvidni kolaps?**

Kod nas se politika deviznog kursa još uvek tretira kao „incident“, odnosno defekt, koga treba rešavati manjom korekcijom deviznih kurseva, ne ulazeći u već opšte poznate pozitivne karakteristike primene istog na nacionalnu ekonomiju. Već pomenuti aktuelni uslovi poslovanja, s promenama u svim sferama društveno-ekonomskih i pravnih odnosa, jačanje i dominacija međunarodnih institucija, naročito međunarodno-monetarnih institucija, promena regulative i načina poslovanja, ulazak na svetsko tržište i sl., kao i opšti makroekonomski ambijent i ekonomska politika nacionalne ekonomije, imaju izuzetan značaj za konkurentnost privrede na međunarodnom tržištu, što politiku realnog deviznog kursa čini više nego značajnim faktorom u stvaranju stimulativnih uslova za spoljnotrgovinsku razmenu i poboljšanje domaće i međunarodne pozicije i stepena razvoja Srbije.

Prihvatanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, standarda Svetske trgovinske organizacije i međunarodne monetarne unije, čine vidljivim indirektnu dominaciju međunarodnih institucija u domenu pravne i ekonomske politike, pre svega monetarne, u cilju pomaganja Srbiji u postizanju stabilizacije i regulacije trgovine, i time i poboljšanja konkurentnosti. **Istina ili zabluda? Dominacija jače sile ili iskrena volja da se pomogne našoj zemlji?** Većita dilema i polemika u naučnoj i stručnoj praksi koja nije našla adekvatnu primenu. Spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu s pravilima Svetske trgovinske organizacije i propisima Evropske unije, kao i nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza kaže da strana roba uvezena na teritoriju Srbije neće imati nepovoljniji tretman od tretmana slične domaće robe. Želi se nediskriminatorni efekat, ali **otvoreno je pitanje da li je u praksi zaista tako**, naročito u uslovima slobodne konkurencije, i **da li je međunarodnim monetarnim institucijama prihvatljivo vođenje realne monetarne politike u cilju razvoja Srbije, ili je ta čast prepuštena njima.**

Brojne su dileme, polemike, pitanja, reperkusije eminentnih stručnjaka, koji nažalost ostaju samo u domenu konstatacija, predloga, savetodavnog stručnog okvira, međutim, ovaj dugotrajni epilog, ne nalazi punu primenu u praksi. Zbog tako vođene devizne politike, gde je Srbija imala značajne društveno-ekonomske

gubitke prihvatajući politiku “priljavog“ kursa dinara, neophodno je povezivanje znanja iz pravnog i ekonomskog domena, vrhunskih stručnjaka i menadžera iz oblasti prava i ekonomije, večita borba s već postavljenim pitanjima i dilemama i njihova implementacija u postojeće imperativne i dispozitivne norme (preporukom, savetom) kako ne bismo više bili večiti zavisnici jakih ekonomskih sila, bar dok se ne razvije domaća ekonomija. Biće to dug i trnovit put, nepoznatog ishoda jer uvek jedna strana mora biti pobednik. Zato se i kaže da su pravila stvar dogovora među uticajnim ljudima.

Ko su gubitnici a ko dobitnici od ovakve politike deviznog kursa i uspostavljenog pravnog sistema? Dobitnik su uvoznici, koji s jeftinim evrom uvoze proizvode i plasiraju ih na domaćem tržištu po visokim cenama i NBS koja po niskoj ceni otkupljuje inostrane doznake građana. Gubitnik je cela privreda jer ovakvom politikom domaći proizvodi nisu konkurentni ni na domaćem ni na inostranom tržištu, ni po ceni ni po kvalitetu. S tim u vezi poslužićemo se Marksovom dogmom da sopstveni interesi današnjih vlasti moraju da uklone sve smetnje koje kočje razvoj radne snage, a koje mogu doći pod udar zakona; ili ćemo se pak držati Kejnsove maksime da smo na dugi rok svi mrtvi.

Imajući u vidu izloženo pred ekonomskom i pravnom naukom i politikom nameće se kompleksno, odgovorno i celovito pitanje i analiza dugogodišnjih negativnih trendova u domenu perspektive i budućnosti poslovanja privrednih društava imajući u vidu da višedecenijski rezultati ekonomske politike i pravne regulative nisu dale rešenje ni za relativno kratak rok a kamoli predloge i preporuke očuvanja domaće ekonomije u dugom roku. Čak, šta više, išle su ka nametnutim rešenjima međunarodnih organizacija i svetske oligarhije koje je prihvatila i politika Republike Srbije.

Za kraj ostaje jedno od mnogih, ali i krucijalno pitanje: da li je sve ovo slučajnost u dobronamernosti domaćih i međunarodnih kreatora pravno-ekonomske politike ili rezultat svesne akcije?

Literatura

- Aage, H. (1993): “Sustainable Transition in Russia and Eastern Europe”, u: *European Association of Evolutionary Political Economy, (EAEPE)*, 28-30 October, 1993, Barcelona,
- Anufrijević, A., Dašić, G. (2011): „Agrar kao spas za posrnuću ekonomiju Srbije”, *Ecologica*, vol. 18(62).
- Baltazarević, V. (2008) *Poslovno pravo*, Megatrend univerzitet, Beograd
- Beck, U. (2004): *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb
- Blagojević, T. B. (1966): *Savremeni društveni značaj unifikacije prava u međunarodnim razmenama*, Institut za uporedno pravo, Beograd

- Cordon, M. (1982), "Exchange Rate Protectionism", in Richard N. Cooper. (ed.) (1982), *The International Monetary System under Flexible Exchange Rates*, Cambridge, MA: BallingerPress
- Dušanić, J. (2012): „Kurs dinara i reformatori“, *Politika*, 13 april.
- Dušanić, J. (2002): „Srbija na dobrom (reformskom) putu ili ne“, *Ekonomski anali*, god. XLVI, decembar.
- Dušanić, J. (2003): *Tranzicija u Srbiji*, Consseco Institut, Sarajevo-Beograd.
- Frenkel, R., & Taylor, L. (2006): "Real exchange rate, monetary policy and employment". United Nations. New York: *Desa Working Paper*
- Goldštajn, A. (1970): *Međunarodno trgovačko pravo*, Informator, Zagreb.
- Hooper, P., Kohlhagen, S. W. (1978): "The Effect of Exchange Rate Uncertainty on the Prices and Volume of International Trade", *Journal of International Economics*, 8 (4).
- Kovač, O. (2006): „Konkurentnost i politika deviznog kursa u Srbiji“, *Megatrend revija*, 3(1).
- Kovač, O. (2011): „New Institutions and Mechanisms for Resolving The Sovereign debt Crisis in EU“, *International Scientific Conference: FORCES DRIVING THE REVIVAL OF THE COMPANIES AND ECONOMY, Proceedings*, Megatrend University, Belgrade, December 3rd 2010.
- Krulj, V. (1963): *Pravna dejstva monetarnih promena i međunarodna plaćanja*, Beograd
- Krulj, V. (1972): *Dejstva ugovora o kupoprodaji-svojina, predaja, rizik, cena*, Institut za uporedno pravo, Beograd
- Major, F. (1997): *UNESKO: ideal i akcija*, Republički zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju, Beograd
- Milenković, N. (2012): „Devizni kurs kao instrument ekonomske politike-iskustva zemalja Istočne Azije“, *Ekonomski horizonti*, Septembar - Decembar 2012, Godište XIV, Sveska 3, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Nedeljković, M. (2012): „Sumorna slika stvarnosti Srbije“, *Nova srpska politička misao*, 3.11.: <http://www.nspm.rs/>
- Ortino, F. (2005): *From 'non-discrimination' to 'reasonableness': A Paradigm Shift in International Economic Law?*. NYU School of Law
- Pavlović, R. (2015). „Uticaj ekonomske politike na eksploataciju poljoprivrednih resursa u Republici Srbiji“, *Proceedings: Fift International Symposium on Natural Resources Management*, Faculty of Management, Zajecar, Republic of Serbia, Zajecar, May 23rd , 2015.
- Pavlović, Ž.R., Bukvić, M.R. (2020): Uticaj politike deviznog kursa na trgovinsku razmenu Republike Srbije u uslovima krize-trgovinskopravni i ekonomski aspekt, *Megatrend Revija*, Vol. 17, No4, Megatrend Univerzitet, Beograd.
- Stamenković, S., Pavlović, R., Pavlović, M. (2011): "Economic Policy as a Catalyst for the Development of Competitive Agricultural Sector and Stimulation of Agricultural Entrepreneurship", *International Scientific Con-*

ference: "Strengthening the Competitiveness and Economy Bonding of Historical Banat – SCEBB", *Proceedings*, Megatrend University Belgrade, Vršac, 28-29 september

- *Statistički bilten* (2021), № 1, Narodna banka Srbije, Beograd.
- Cemović, M. (1982): *Devizni sistem i ekonomski odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*, Obod, Cetinje.
- Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane, *Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br. 83/2008.
- Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, *Sl. glasnik RS - br. 36/2009, 36/2011 - dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 - dr. zakon*.
- Ustav Republike Srbije (2006), *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006
- <https://www.statbureau.org/en/eurozone/inflation-tables> (24.10.2021.)

THE EFFECTS OF ECONOMIC POLICY ON THE FOREIGN TRADE IN THE REPUBLIC OF SERBIA: TRADE LAW AND ECONOMIC ASPECT – FUTURE AND PERSPECTIVES

Summary: *Foreign trade of economic entities is determined by the instrument “Contract of Sale”, which is one of the most common, frequent and numerous contracts in the economy without a clear distinction between seller and buyer. The Republic of Serbia has accepted the imposed international imperative rules in cooperation with the political influence of the domicile political economic policy. In such business conditions, and due to the process of globalization, deregulation and market liberalization, international dominance has several significant aspects, primarily given the turbulence, complexity and uncertainty of business and the application of regulations subject to change, which has significant negative implications for all economic policies domicile countries but also indirectly the dominant influence of international institutions. As an economic policy through price and exchange rate policy, it has a significant impact on foreign trade agreements in legal transactions through positioning, competitiveness, growth and development of the Republic of Serbia in both the domestic and international markets, where the so-called principle of “victory of the stronger”, the influences of imperialist forces, political influence and the world oligarchy should be considered in the context of the future and perspective and future of business of domestic companies. The aim of this paper is to connect knowledge from the legal and economic domain, focus on the effect of economic policy and its impact on foreign trade as challenges facing legal science, bearing in mind all the implications that are crucial for the future of business.*

Keywords: *foreign trade, legal regulations, economic policy, business perspectives.*

